

УДК 631.15:658.27

О. І. Шкуратов,
к. е. н., с. н. с., завідувач відділу економіки природокористування в агросфері,
Інститут агроєкології і природокористування НААН, м. Київ

ОЦІНКА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Shkuratov,
Ph.D. in Economics, Senior Research Fellow, Head of the Division Of Environmental Economics in the Agrosphere,
Institute of Agroecology and Nature Management of NAAS

ASSESSMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES RESOURCE POTENTIAL EXPLOITATION

У статті обґрунтовано методику комплексної оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що заснована на використанні виробничих функцій. Визначено три основні методологічні напрями, що дозволяють визначити рівень використання ресурсного потенціалу та його зв'язок з результатами виробництва: грошова оцінка; індексна оцінка; використання економіко-статистичних моделей. Запропоновано систему показників ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає три основних групи за видами ресурсів: природні, трудові, матеріально-технічні. Розроблено алгоритм оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає п'ять основних етапів аналізу: визначення сукупності досліджуваних об'єктів; оцінка ресурсозабезпечення; побудова моделі оцінки; оцінка рівня використання; оцінка ефективності використання. Запропоновано методику оцінки використання ресурсного потенціалу, яка дозволяє досить об'єктивно оцінити діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх ресурсозабезпечення.

This paper deals with a justification for method of a complex assessment of the agricultural enterprises resource potential exploitation, that is based on the production function applying. There have been determined three main methodological trends to determine a level of resources potential exploitation and its connection with the results of production: monetary valuation; indexed score; economic and statistical models application. A system of performance indicators over the agricultural enterprises resource potential exploitation has been suggested, that includes three main groups by types of resources: natural, human, material and technical. An algorithm for a complex assessment of the agricultural enterprises resource potential exploitation has been developed, that includes five basic stages of analysis: definition of a set of investigated objects; the resource provision assessment; the evaluation model edification; the application evaluation; the application efficiency evaluation. The suggested technique on an assessment of the resource potential exploitation allows one to objectively evaluate the activity of agricultural enterprises on the basis of resource provision.

Ключові слова: ресурсний потенціал, оцінка, сільське господарство, підприємство, ефективність.

Key words: resource potential, assessment, Agricultural, enterprise, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Становлення ринкових відносин вкрай негативно позначилося на формуванні і використанні ресурсного потенціалу в аграрному секторі економіки. Відсутність ринкового механізму взаємної зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників, переробних і обслуговуючих підприємств АПК, а також зрос-

тання нестабільності середовища функціонування в галузі призвели до порушення оптимальних ресурсних пропорцій і зниження забезпеченості організацій аграрного сектора основними видами ресурсів. Зниження рівня ресурсозабезпеченості сільськогосподарських організацій, поглиблення ресурсних диспропорцій об'єктивно зумовили зниження ефек-

Рис. 1. Система показників ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

тивності використання ресурсного потенціалу. У даній ситуації актуальним стає комплексна оцінка використання ресурсного потенціалу сільського господарства, що дає можливість здійснювати правильне поєднання земельних ресурсів, трудових ресурсів і засобів виробництва навіть в тих умовах, в яких знаходиться агропромисловий комплекс сьогодні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Окремі аспекти формування ресурсного потенціалу відображено в роботах багатьох вітчизняних учених, зокрема В. Андрійчука, П. Гайдуцького, Н. Дацій, М. Маліка, П. Макаренка, Б. Пасхавера, О. Рубай, А. Стельмашука, О. Ульянченка, М. Федорова, В. Шияна та ін. Особливості оцінки ресурсного потенціалу та підвищення його ефективності використання з урахуванням екологічних чинників розглядалися у працях О. Балацького, Б. Данилишина, Л. Мельника, В. Трегобчука, О. Фурдичка, О. Царенка та ін. Разом з тим методи оцінки використання ресурсного потенціалу в сільському господарстві не здобули закінченого характеру. Окремі аспекти ефективного використання ресурсного потенціалу вимагають подальших досліджень з урахуванням сформованих ринкових умов і перспектив сталого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування методики комплексної оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Функціонування сільськогосподарських підприємств в ринкових умовах господарювання неможливе без раціонального використання та відтворення всіх складових ресурсного потенціалу аграрної сфери. У зв'язку з цим особливого значення набуває проведення комплексної оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, визначення тенденцій його зміни і впливу чинників, що формують цей рівень. Оцінка використання ресурсного потенціалу створює основу для забезпечення порівняння результатів діяльності сільськогосподарських підприємств, а також є базою для об'єктивної оцінки ефективності їх функціонування та можливостей майбутнього розвитку [2, с. 34].

Сьогодні в науковій літературі відсутній єдиний підхід до оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Сучасна методологія оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу передбачає розрахунок по-

казників продуктивності праці, фондів-дачі та матеріаломісткості продукції [5—7]. Ці показники є критеріями оцінки кожного виду ресурсу і виступають індикаторами ефективності виробництва. Ефективність використання ресурсного потенціалу визначається відношенням результатів виробництва до ресурсів, а критерієм ефективності виступає максимізація виробничого результату при мінімумі витрат ресурсів. Для визначення економічної ефективності використання ресурсного потенціалу доцільно використовувати систему показників, що обумовлено як різним характером виміру ефекту, так і різними видами виробничих ресурсів, які відрізняються за економічною природою та не завжди можуть бути порівняні.

Для кожної групи виробничих ресурсів в економічній літературі розроблена система показників. Різноманітність показників ефективності використання ресурсного потенціалу, узагальнивши і систематизувавши, можна представити у вигляді схеми (рис. 1). Наведені в схемі показники характеризують ефективність кожного фактора виробництва окремо.

У зв'язку з тим, що показники ефективності можуть змінюватися, необхідно отримати узагальнюючий показник ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства. В якості такого показника може виступати ресурсовіддача або ресурсомісткість.

Основні труднощі у визначенні сумарної оцінки ресурсів полягають в їх різноманітності (земельні, трудові і матеріально-технічні). Для кількісного порівняння даних ресурсів їх необхідно привести до єдиної розмірності. В економічній літературі відсутній єдиний підхід до вирішення даної проблеми. Для об'єднання ресурсів в один показник одні автори беруть за основу індекси ресурсів або їх бальні оцінки [1; 3], інші — вартісні оцінки [7; 8]. На жаль, ні в одному з варіантів не наведено всебічне обґрунтування коефіцієнтів. Їх визначають на основі емпіричних міркувань, правильність яких неможливо перевірити на практиці. Дійсно, якщо одна організація краще забезпечена одним видом ресурсів, а друга — іншим, то при різних методах оцінки результат може значно відрізнятись.

У даний час сформовано три основних методологічних напрями, що дозволяють визначити рівень ресурсозабезпечення та його зв'язок з результатами виробництва.

Перший метод заснований на грошовій оцінці ресурсозабезпечення шляхом простого арифметичного підсумовування вартості виробничих ресурсів з наступним поділом їх загальної суми на площу сільськогосподарських угідь. Недоліки даного підходу полягають у тому, що формальне додавання ресурсів дозволяє судити лише про масу ресурсів і частково про їх структуру, в той час як можливості організації залишаються за рамками дослідження. Складність застосування методу полягає також і у визначенні вартісної оцінки трудових і земельних ресурсів [1, с. 44].

Другий метод передбачає індексу оцінку ресурсного потенціалу, яка базується на вираженні потенціалу через індивідуальні та сукупні індекси ресурсозабезпечення. Недоліком даної методики є той факт, що індекси розраховуються по відношенню до середніх показників по сукупності, які тим самим прирівнюються до своєрідного еталону (показника 100 %-ої забезпеченості ресурсом даного виду), тоді як на практиці це, як правило, не відповідає дійсності.

Третій метод передбачає використання економіко-статистичних моделей, що відображають зв'язок між ресурсами і результатами виробництва. Отриманий розрахунковий рівень результативного показника розглядається в якості узагальнюючої оцінки ресурсних здібностей організацій і застосовується для зіставлення досягнутих обсягів виробництва [8].

Б.І. Смагін, аналізуючи методику багатофакторного регресійного аналізу для оцінки ресурсного потенціалу, піддав її критиці [7, с. 43]. Він вважає, що розглянута сукупність сільськогосподарських організацій, не є однорідною, тому рівняння регресії будується з порушенням основних вимог статистичного аналізу. Крім того, залежність між величинами витрачених ресурсів і обсягом виробленої продукції повинна носити нелінійний характер, при якому ефект від дії сукупності взаємопов'язаних ресурсів не збігається з сумою ефектів, викликаних дією кожного ресурсу окремо.

Грунтуючись на наведеному рівнянні регресії, прийнято вважати, що коефіцієнти регресії визначають "вагу" ресурсів при оцінці потенціалу. На думку Б.І. Смагіна, це не відповідає дійсності, оскільки коефіцієнти регресії прямо між собою не порівнянні, тоб-

<i>Етапи проведення оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств</i>	
I етап	Вивчення сукупності сільськогосподарських підприємств та їх ресурсного потенціалу
II етап	Оцінка ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств, що входять у досліджувану сукупність
III етап	Побудова моделі оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств
IV етап	Оцінка рівня використання ресурсного потенціалу на основі розрахунку процентного співвідношення фактичного рівня валового виробництва і його теоретичного значення
V етап	Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу з використанням системи показників, а також сукупного індексу ефективності

Рис. 2. Алгоритм оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

то більше значення коефіцієнта зовсім не означає його більш високу ступінь впливу на результативний показник. Виходячи з усього вищесказаного, Б.І. Смагін вважає за можливо використовувати методику багатofакторного регресійного аналізу оцінки ресурсного потенціалу тільки після її істотної зміни. Пропонований ним підхід полягає в наступному [7, с. 45].

Вихідна сукупність сільськогосподарських організацій за допомогою методів кластерного аналізу розбивається на однорідні групи (в якості основи слід взяти показники ресурсозабезпечення в розрахунку на одиницю площі і абсолютні розміри ресурсів). Для кожного кластера будують виробничу функцію, яка відображатиме залежність обсягу валової продукції (Y) від величини витрачених ресурсів: площі сільськогосподарських угідь, га; середньорічного числа працівників, чол.; середньорічної вартості основних виробничих фондів, тис. грн.; розміру оборотних коштів, тис. грн. Дану залежність буде відображати виробничу функцію Кобба-Дугласа:

$$Y = a_0 \times x_1^{a_1} + x_2^{a_2} + \dots + x_n^{a_n} \quad (1),$$

де $x_j, j = 1, 2, \dots, n$ — обсяги ресурсів, a_j — це коефіцієнти еластичності.

Коефіцієнти еластичності наближено показують, на скільки відсотків збільшиться обсяг валового виробництва при однопроцентному зростанні витрат j -го ресурсу. Вони прямо порівнянні між собою, тобто більш абсолютне значення коефіцієнта a_j означає, що j -й фактор сильніше впливає на результативний показник Y .

Питома вага кожного ресурсу визначається за формулою:

$$W_i = \frac{a_i}{a_1 + a_2 + \dots + a_n}, i = 1, 2, \dots, n \quad (2),$$

Очевидно, що сума всієї "ваги" буде дорівнювати одиниці. Тоді ресурсний потенціал будь-якої сільськогосподарської організації, що належить цьому кластеру, визначається за формулою:

$$R_k = \sum_{i=1}^n W_i \times X_i^{(k)} \quad (3),$$

де R_k — значення ресурсного потенціалу для k -ої організації, бали, $X_i^{(k)}$ — обсяг ресурсу i -го виду в k -й організації.

Слід, зазначити, що пропонований метод розрахунку можна застосовувати тільки в тому випадку, коли збільшення витрат ресурсу будь-якого виду супроводжується зростанням обсягу виробленої продукції.

Багато авторів пропонують на основі економіко-статистичних моделей визначати узагальнюючий показник ефективності використання ресурсного потенціалу як відношення фактичного рівня валового виробництва (Y) до його теоретичного значення (Y_T), вираженого у відсотках. На наш погляд, даний показник скоріше характеризує рівень, а не ефективність використання ресурсного потенціалу організації.

Свій варіант вирішення проблеми пошуку спільних одиниць виміру для різних складових ресурсного потенціалу пропонує Н.В. Дацій. Вона розглядає можливість здійснювати вартісну оцінку сукупного ресурсного потенціалу через оцінні параметри основних виробничих засобів, оскільки на сьогоднішній день вони мають найбільш відпрацьовані офіційні методики переоцінки. Скоректовані основні виробничі засоби, на думку автора, можуть виступати в ролі взаємозамінних ресурсів, що дозволить знайти фондовий аналог одиниці трудових і земельних ресурсів [4].

На наш погляд, оцінка використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств повинна включати в себе наступні етапи (рис. 2).

Першим етапом є вивчення сукупності сільськогосподарських підприємств та ресурсного потенціалу, що підлягає оцінці. Дана сукупність повинна бути однорідною, мати один виробничий напрям, розташовуватися в одній природнокліматичній зоні, володіти рівними економічними можливостями господарювання. Потім проводиться оцінка ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств, що входять у досліджувану сукупність. Для цього доцільно використовувати багатовимірний рейтинговий аналіз, що дозволяє ранжувати організації за сукупністю забезпеченості основними і оборотними фондами, трудовими та земельними ресурсами.

Важливим етапом є побудова моделі оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських організацій. Оскільки ресурсний потенціал зумовлює можливості організації по виробництву продукції, то його вимірником є валовий обсяг виробленої продукції, в якому відбивається ефект від використання всієї сукупності ресурсів виробництва. Зв'язок між ресурсозабезпеченістю і результатами виробництва оцінюється методом багатofакторного кореляційного аналізу [1].

Що стосується факторів виробництва, то спочатку до розгляду має залучатися все різ-

номаніття показників, що характеризують ресурсозабезпечення сільськогосподарських підприємств. До них відносяться забезпеченість основними виробничими фондами, енергетичними потужностями, оборотними коштами, працівниками, зайнятими в сільськогосподарському виробництві (зокрема трактористами-машиністами), а також такі важливі показники, як витрата кормів і оплата праці. Однак у модель слід включати тільки ті з них, які є статистично надійними і значущими та не перебувають у сильній лінійній залежності один з одним.

Далі проводиться оцінка рівня використання ресурсного потенціалу на основі розрахунку процентного співвідношення фактичного рівня валового виробництва і його теоретичного значення. Теоретичні або нормативні рівні валового виробництва обчислюються шляхом підставлення у виробничу функцію фактичних даних про величину ресурсів. Якщо величина відхилення фактичного значення валового виробництва від теоретичного позитивна, то підприємство використовує свій ресурсний потенціал краще, ніж в середньому по сукупності. В іншому випадку, ресурсний потенціал недовикористовується. Даний метод дозволяє розрахувати рівень використання ресурсного потенціалу для кожного підприємства, що входить в досліджувану сукупність.

На наш погляд, даний підхід, заснований на використанні виробничих функцій для визначення нормативної величини ресурсного потенціалу, є найбільш доцільним і дозволяє досить об'єктивно оцінити діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх ресурсозабезпечення. Однак слід пам'ятати, що теоретичний обсяг ресурсного потенціалу визначається при середньому рівні управління та організації виробництва, тим самим, отримання показника його використання рівним 100 % буде означати середній рівень використання потенціалу, а не максимальний. Заключним етапом є оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу з використанням системи показників, а також сукупного індексу ефективності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, оцінка використання ресурсного потенціалу повинна здійснюватися на основі комплексного підходу, коли до розгляду залучаються всі його структурні елементи. Для

цього запропоновано систему показників ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає три основних групи за видами ресурсів: природні, трудові, матеріально-технічні.

Розроблено алгоритм оцінки використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, що включає п'ять основних етапів аналізу: визначення сукупності досліджуваних об'єктів; оцінка ресурсозабезпечення; побудова моделі оцінки; оцінка рівня використання; оцінка ефективності використання. Оцінити розмір ресурсного потенціалу сукупності сільськогосподарських організацій можна методом багатofакторного кореляційного аналізу. Вибір типу виробничої функції залежить від конкретної сукупності сільськогосподарських організацій, від характеру зміни одиниць сукупності та їх взаємозв'язку вимірником потенціалу є валовий обсяг виробленої продукції, в якому відбивається ефект від використання всієї сукупності ресурсів виробництва. Оцінка рівня використання ресурсного потенціалу полягає в розрахунку співвідношення фактичного рівня валового виробництва до його теоретичних значень. Ефективність використання ресурсного потенціалу характеризує сукупний індекс ефективності, який включає групу показників, що характеризують ефективність використання кожного структурного елементу потенціалу. Запропонована методика оцінки використання ресурсного потенціалу дозволяє досить об'єктивно оцінити діяльність сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх ресурсозабезпечення.

Література:

1. Белокопытов А.В. Экономические проблемы использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Смоленской области [монография] / А.В. Белокопытов, А.Л. Жарова. — Смоленск, 2009. — 105 с.
2. Висоцька А. Особливості використання аграрного ресурсного потенціалу та резерви підвищення його ефективності / А. Висоцька / Економічний аналіз. — 2012. — № 10. — С. 33—36.
3. Власенко Ю.Г. Економічна ефективність використання сукупного ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / Ю.Г. Власенко // АгроСвіт. — 2011. — № 8. — С. 34—36.

4. Дацій Н.В. Основні методологічні принципи оцінки ресурсного потенціалу / Н.В. Дацій // Регіональні перспективи. — 2002. — № 6 (25). — С. 57—59.

5. Киричок О.В. Оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств / О.В. Киричок // АгроСвіт. — 2011. — № 6. — С. 53—56.

6. Россоха В.В. Методичні підходи до оцінки потенціалу земельних ресурсів / В.В. Россоха // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 29—35.

7. Смагин Б.И. Методика оценки ресурсного потенциала в аграрном производстве / Б.И. Смагин // Достижения науки и техники АПК. — 2003. — № 2. — С. 43—45.

8. Ульянченко О.В. Формування та використання ресурсного потенціалу в аграрному секторі: [монографія] / О.В. Ульянченко. — Харків, ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. — 2006. — 357 с.

References:

1. Belokopytov, A.V. and Zharova, A.L. (2009), *Jekonomicheskie problemy ispol'zovanija resursnogo potenciala sel'skohozjajstvennyh predpriyatij Smolenskoj oblasti* [Economic problems of use resource potential of the agricultural enterprises of the Smolensk region], Smolensk, Rossiya.
2. Vysotska, A. (2012), "Features of use agricultural resources and potential reserves increase efficiency", *Ekonomichnij analiz*, vol. 10, pp. 33—36.
3. Vlasenko, Yu.G. (2011), "The economic efficiency of use total resource potential of agricultural enterprises", *AhroSvit*, vol. 8, pp. 34—36.
4. Datsiy, N.V. (2002), "Basic methodological principles for assessment of resource potential", *Rehional'ni perspektyvy*, vol. 6 (25), pp. 57—59.
5. Kirichek, O.V. (2011), "Estimation of efficiency use of resource potential agricultural enterprises", *AhroSvit*, vol. 6, pp. 53—56.
6. Rossokha, V.V. (2009), "Methodical approaches to assessment of potential land resources", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 29—35.
7. Smagin, B.I (2003), "Methodology to evaluate the resource potential in agricultural production", *Dostizhenija nauki i tehniki APK*, vol. 2, pp. 43—45.
8. Uliyanchenko, O.V. (2006), *Formuvannia ta vykorystannia resursnoho potentsialu v ahrarnomu sektori* [Formation and use of the resource potential in the agricultural sector], KhNAU im. V.V. Dokuchaieva, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2014 р.